

5 Samisk lærertetthet

Kevin Johansen, cand.polit. UiT / Universidad de Granada. Seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Nordland

Sammendrag:

Det har i liten grad eksistert kvantitativ kunnskap om samisk lærertetthet i Norge. Fra mange hold har det vært hevdet at det er en sterk mangel på samisklærere, og andre har hevdet at samisklærere ikke alltid er formelt kvalifisert til å undervise. I artikkelen kartlegges antall samisklærere i Norge i alle samiske språk det undervises i, både for grunnskolen og videregående opplæring.

Artikkelen har også registrert formalkompetansen til samtlige samisklærere, både deres pedagogiske kompetanse og formalkompetansen i samisk språk. Undersøkelsen viser at flere samisklærere mangler pedagogisk kompetanse sammenliknet med gjennomsnittet for lærere for øvrig i Norge. Samtidig ser vi at formalkompetansen i samisk språk er svært høy.

Det er mange elever for hver lulesamiske lærer, elevtettheten her er den samme som for Nordland for øvrig og faktisk høyere en elevtettheten i Bodø. Dette viser at det er en klar mangel på lærere med lulesamisk språkkompetanse.

For nordsamisk og sørsamisk er elevtettheten vesentlig lavere, slik at lærermangelen ikke er like prekær her på kort sikt. Imidlertid viser aldersgjennomsnittet at det er en betydelig mengde samisklærere som går av de neste ti årene, og søkingen til samisk lærerutdanning har vært svært lav. Derfor risikerer vi å ha langt færre samisklærere om ti og tjue år enn i dag, om ikke rekrutteringen til samiske lærerutdanninger økes betraktelig.

5.1 Innledning

Samiskopplæring i skole og barnehage er blant de aller viktigste tiltakene for at det skal bli flere samisktalende personer i Norge i framtida. For at denne målsettingen skal oppfylles, er det imidlertid helt avgjørende at det finnes tilstrekkelige lærerkrefter i samisk, slik at skoleeierne kan gi et samisk språktilbud til alle som har rett til det. Lærerne bør ha både pedagogisk og samiskspråklig kompetanse på et nivå som man forventer i øvrige språkfag.

Det har i liten grad vært gjennomført omfattende kartlegginger av antall samisktalende lærere i Norge. Dette til tross for at kunnskap om antall lærere, deres kompetanse og prognoser over behovet for samisktalende lærere i årene som kommer, er av helt essensiell betydning for å kunne avgjøre hvilke tiltak som må settes i verk for at samiske elever får sine rettigheter og behov oppfylt når det gjelder samisk språkopplæring.

I denne artikkelen er samtlige samisklærere i skolen i Norge med. Vi har sett på hvilken kompetanse de har pedagogisk og språklig. Med andre ord gir denne artikkelen oversikt over alle samisklærere i Norge i alle de tre språkene. For lulesamisk og sørsamisk har vi i tillegg til

de lærerne som underviser i samisk, også egne tall for alle samisktalende med pedagogisk utdanning som ikke arbeider som samisklærere, for å beregne omfanget av frafall fra læreryrket. Sist i artikkelen har vi tatt med en utarbeidet prognose for hvor mange samisklærere det er behov for å utdanne i årene som kommer, samt tilrådinger om tiltak som er nødvendige for å sikre rekruttering av samiske lærekrefter.

5.1.1 Avgrensing

Artikkelen legger vekt på lærere i samisk, det vil si dem som underviser i samisk etter læreplanene i første- eller andrespråk i grunnopplæringa. I denne sammenhengen ser vi altså ikke på barnehagelærere og lektorer, amanuenser og professorer på høyskole og universitet. Årsaken til denne avgrensinga er at det er i grunnopplæringa at rettighetene til samisk opplæring er hjemlet på en måte som gjør at lokale myndigheter er helt avhengige av å ha et tilstrekkelig antall samisklærere for å oppfylle sine rettslige forpliktelser.

5.2 Lærerutdanning i et historisk perspektiv

De som i dag er samisklærere, har fulgt en rekke ulike utdanningsløp for å komme dit. Opprinnelig ble lærer-begrepet kun brukt om personer som underviste på grunnskolenivå (og forløpere som folkeskolen osv.), mens de som underviste på gymnas og videregående skoler, ble titulert lektorer eller overlærere. Adjunker ble her en mellomting (Wikipedia.org).

De første kursene for lærerutdanning ble gjennomført allerede på slutten av 1700-tallet. Slike kurs økte i omfang etter at lov om allmueskolen ble vedtatt i 1860. I 1826 ble den første offentlige lærerutdanninga, *seminar*, opprettet i Trondenes. Seminarene var toårige. Den første loven om lærerutdanning kom i 1890. I 1902 ble utdanninga treårig, i 1938 fireårig. Så gikk det tilbake til treårig lærerutdanning i 1973 (allmennlærerutdanninga), og fra 1992 ble den igjen fireårig (Store Norske leksikon).

Samisklærere i dag har altså hatt ulike utdanningsløp. Det er grunn til å anta at de eldste samisklærerne er allmennlærere etter utdanninga som ble etablert i 1973. Seinere har vi fått grunnskolelærere fordelt på grunnskoleløpene 1.–7. klasse og 5.–10. klasse, lektorutdanning, praktisk-pedagogisk utdanning (PPU) og faglærere, som er ei ettårig pedagogisk utdanning for undervisning i enkeltfag i grunnskolen og videregående opplæring. Fra 2017 omlegges grunnskolelærerutdanningene til et femårig masterløp. Forsøksordninger har allerede vært etablert ved enkelte læresteder.¹ Det vil bli strengere kvalitetskrav og krav om høyere kompetanse ved lærerutdanningsinstitusjonene. Flere av institusjonene oppfyller i dag ikke NOKUTs krav som vil gjelde fra 2017 for lærerutdanning (Valle og Nilsen 2016).

I 1999 ledet professor Jens-Ivar Nergård et utvalg som utarbeidet en NOU om samisk lærerutdanning, *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner*. Her ble det foreslått å utarbeide en egen rammeplan for samisk lærerutdanning.

¹ Kronikk 21. april 2016 i Avisa Nordland: Det er viktig at det gis lærerutdanning i Nordland av professor Anne Marit Valle og dosent Nils Ole Nilsen.

5.3 Pedagogisk kompetanse

I denne artikkelen skiller vi ikke mellom disse ulike utdanningene, men samler alle under betegnelsen *pedagogisk utdanning*. I alle de gjeldende lærerutdanningene har Sametinget oppnevnt samiske fagpersoner som medlemmer av rammeplanutvalgene som har utarbeidet rammeplanene. Det er nylig også utarbeidet en egen rammeplan for ei femårig samisk lærerutdanning på masternivå.

5.4 Kompetanse i samisk

Det andre hovedpunktet i denne artikkelen er å kartlegge omfanget av formell samisk språkkompetanse blant samisklærere. I dag er kravene for å undervise i samisk at man har minimum 30 studiepoeng (tilsvarende halvårsstudium) i samisk for å undervise på barneskolen og 60 studiepoeng (årsstudium) for å undervise på ungdomsskolen og i videregående opplæring. I utgangspunktet er det altså ikke nok å ha realkompetanse i samisk, sjøl om samisk skulle være morsmålet til læreren, på samme måte som man ikke kan være norsklærer kun ved å kunne snakke norsk. Nå legges formalkravene om slik at kompetansekravene ikke bare gjelder nytilsatte lærere, men alle som skal gi opplæring i de såkalte undervisningsfagene som samisk, norsk, matte og engelsk, jf. opplæringslova § 10-2 og forskrift til opplæringsloven kapittel 14.

Tidligere var det tilstrekkelig å være allmennlærer for å undervise i alle fag i grunnskolen, slik at man paradoksalt nok formelt sett kunne være samisklærer uten å snakke et ord samisk. Fram til 2025 kan det gis dispensasjoner slik at de som ble tilsatt i skolen før den nye loven trådte i kraft, har ei viss tid på seg for å tilegne seg den formalkompetansen det er behov for i undervisningsfag som samisk. Dette siste er riktignok ikke nedfelt i opplæringslova, men er hjemla i *Lærerloftet*, dette er en reform som skal sikre at elevene lærer mer (Regjeringen.no).

Samiske fjernundervisningslærere har i tillegg kompetansekrav knyttet til fjernundervisningsdidaktikk og bruk av tekniske verktøy i opplæringsøymed. Disse kompetansekravene er nedfelt i Rammeverk for samisk fjernundervisning, og alle fjernundervisningslærere må ha tilegnet seg denne kompetansen innen 2020 (Utdanningsdirektoratet.no).

5.5 Ansvar for samisk i lærerutdanningene

Det er flere institusjoner som har en rolle for å sikre at det utdannes samiskspråklige lærere. Samisk høgskole er svært sentral med sin samiske lærerutdanning. Uten deres studietilbud ville det vært vanskelig for skoleeierne å kunne tilby ei ansvarlig og kvalitativt god samiskopplæring til elever som har rett til det.

UiT Norges arktiske universitet har etter hvert også blitt en viktig aktør for å utdanne lærere med samisk språkkompetanse. Nord universitet, som ble til gjennom en fusjon mellom Universitetet i Nordland, Høgskolen i Nesna og Høgskolen i Nord-Trøndelag, har nå ansvar for både lulesamisk og sørsamisk i lærerutdanningene (de tidligere institusjonene Universitetet i Nordland og Høgskolen i Nord-Trøndelag hadde nasjonalt ansvar for henholdsvis lulesamisk og sørsamisk i lærerutdanningene). Hvis vi kort ser på historikken for for eksempel lulesamisk, ble de første språkkursene tilbudt ved daværende Bodø Lærerhøgskole på åttitallet, mens det første 30 studiepoengs-kurset ble startet opp høsten 1989.

5.5.1 Dagens samiske lærerutdanningstilbud²

Samisk høgskole tilbyr allmennlærerutdanninger og praktisk-pedagogisk utdanning (PPU). UiT Norges arktiske universitet tilbyr nordsamisk som fremmedspråk i lærerutdanningen 5.–10. klasse og lektorutdanning for dem med samisk som morsmål. Nord universitet tilbyr grunnskolelærerutdanninger for 1.–7. klasse og 5.–10. klasse og PPU som kan kombineres med kompetansegivende kurs i lulesamisk eller sørsamisk.

Hvis vi ser på søkertallene til samiske lærerutdanninger, er disse tidvis svært lave. Studieåret 2015–2016 hadde UiT Norges arktiske universitet ingen søkere til sin femårige lærerutdanning integrert med master i samisk (Altaposten, 24.2.16), og samisk lærerutdanning ved Samisk høgskole har også slitt med svært lave studenttall i flere år. Når det gjelder lulesamisk og sørsamisk, er ikke de samiske språkkursene integrert i lærerutdanningene, og derfor kan ikke offentlig statistikk som *dbh.no* brukes for å hente tallene.

5.5.2 Omfanget av samisk lærerutdanning

I nordsamisk vil det være vanskelig å fastslå nøyaktig hvor mange samisktalende som har gjennomført lærerutdanning og fortsatt er i arbeidsdyktig alder. Som nevnt tidligere i artikkelen anslår vi at de aller fleste samisktalende som har lærerutdanning, og som fortsatt står i arbeid, er utdannet etter at treårig allmennlærerutdanning ble innført i 1973. Egne samiske lærerutdanninger ble etablert på et langt seinere tidspunkt, og Samisk høgskole ble som kjent etablert i 1989. En rekke samisktalende personer tok imidlertid lærerutdanning lenge før den tid, og noen kombinerte det med samiske språkkurs ved for eksempel Universitetet i Oslo mens de hadde samiske studietilbud.

I tillegg til dem som de seinere år er utdannet ved Samisk høgskole og UiT Norges arktiske universitet med samisk lærerutdanning, kan kandidater ha gjennomført lærerutdanning ved andre læresteder på samme måte som tidligere beskrevet. Her vil det være vanskelig å hente ut tall, eller gjøre beregninger av omfang. Derfor vil statistikken for nordsamisk basere seg på hvor mange som i dag arbeider som lærere i grunnsopplæringa, samt tall for dem som er utdannet ved Samisk høgskole og UiT Norges arktiske universitet, og ikke hvor mange som opprinnelig ble utdannet totalt ved de vel 20 lærestedene som tilbyr lærerutdanning i Norge.

For lulesamisk og sørsamisk er antallet lærere noe lavere, og artikkelforfatteren kjenner kompetansemiljøene godt. Her vet vi nøyaktig hvor mange lulesamisktalende og sørsamisktalende som har lærerutdanning, og hvor mange som arbeider som lærere.

5.4.3 Kjønnfordeling

Læreryrket er et kvinnedominert yrke. Jo lavere klassetrinn, jo færre mannlige lærere både under utdanning og blant dem som jobber som lærere. På landsbasis er 80 prosent av lærerne på klassetrinn 1.–7. kvinner, mens prosentdelen er noe lavere for klassetrinn 5.–10.³

Kjønnfordelingen blant samisklærere er enda skeivere.

² Barnehagelærerutdanningene omtales ikke her.

³ *Lærerutdanningene. Statistiske oversikter og utviklingstrekk*, NIFU-rapport 31, 2014.

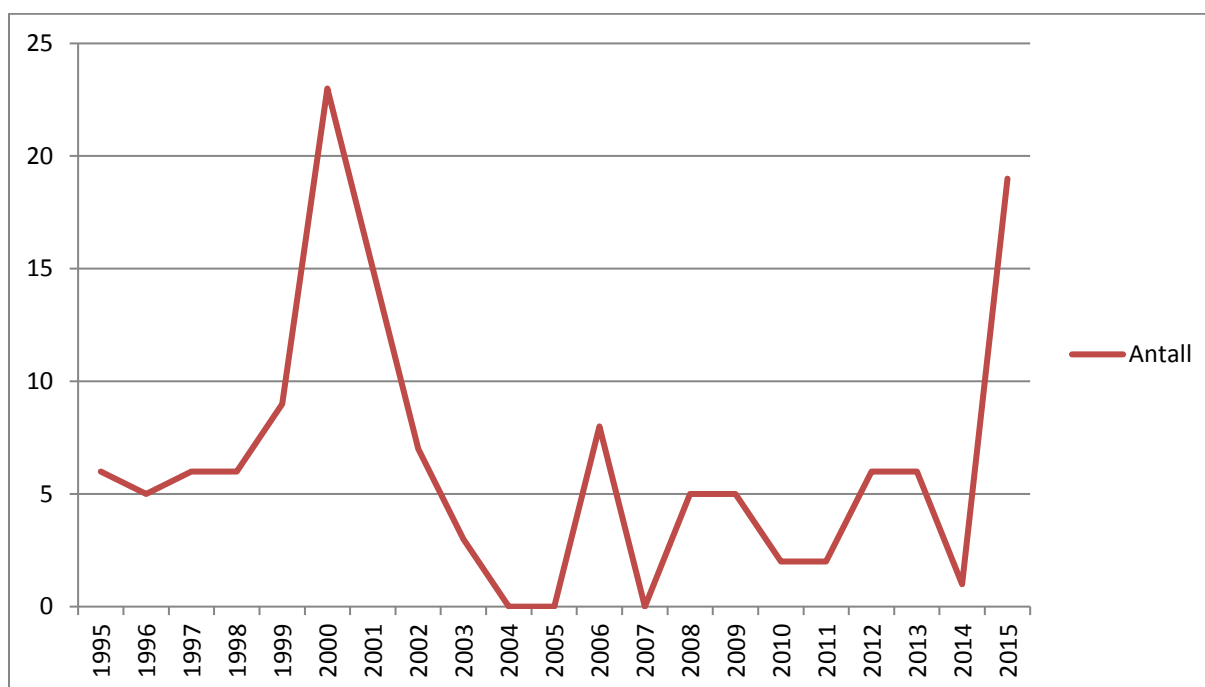
5.5.4 Utdanning av samisklærere

Tabell 5.1 Oversikt over kandidater som fullførte lærerutdanninger ved Samisk høgskole siste 21 år.

År	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Lærerutdanning ⁴	6	5	6	6	9	23	15	7	3	0	0

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
8	0	5	5	2	2	6	6	1	19 ⁵

Figur 5.1 Fullført lærerutdanning ved Samisk høgskole

Figur 5.1 viser at det er store svingninger i antall kandidater som har fullført samisk lærerutdanning fra år til år.

UiT Norges arktiske universitet har enda ikke kandidater med fullført samisk lærerutdanning, da studieprogrammet ikke har vært tilbudt i et tilstrekkelig antall år enda.

Nord universitet har eksistert i under ett år, og deres tidligere institusjoner, Universitetet i Nordland, Høgskolen i Nesna og Høgskolen i Nord-Trøndelag, har alle hatt lærerutdanninger, men ikke spesifikke samiske lærerutdanninger. Når vi går inn i de ulike språkgruppene, vil antall utdannede lærere i lulesamisk og sørsamisk framkomme.

⁴ Dette tallet inkluderer både allmennlærerutdanning, grunnskolelærerutdanning 1.–7. klasse og praktisk-pedagogisk utdanning.

⁵ Av de 19 som fullførte lærerutdanning ved Samisk høgskole i 2015, var 18 av dem PPU-studenter.

5.5.5 Elevtall

For skoleåret 2015–2016 har 2164 elever i Norge samiskopplæring i grunnskolen. Av disse har 1935 nordsamisk som førstespråk eller andrespråk. For lulesamisk har 113 elever opplæring. I sørsamisk er elevtallet 116 på førstespråk og andrespråk. Til sammen har 86 kommuner samt fire friskoler og tre statlige skoler elever med samiskopplæring i Norge.⁶ Dette er 21 prosent av Norges kommuner, og antall kommuner med elever med samisk i fagkretsen har økt kontinuerlig i Norge.

5.5.6 Lærerkrefter

I dette avsnittet ser vi på antall lærere som underviser i samisk i grunnskolen og i videregående opplæring. En del lærere arbeider deltid, men vi skiller ikke mellom dem som er tilsatt i heltidsstillinger, og dem som har deltidsstillinger. Det betyr at antall årsverk er noe lavere enn antall lærertilsetninger. Her vil vi også se på hvor mange av disse som har pedagogisk utdanning, og hvor mange som er ufaglærte lærere.⁷

Vi vil også beskrive lærernes kompetanse i samisk. Her legger vi vekt på hvor mange av lærerne som har videreutdanning i samisk. Videreutdanning er kompetansegivende, det er kurs som gir studiepoeng, i motsetning til etterutdanning, som ikke gir studiepoeng. Her ser vi kun på videreutdanning i samisk. Vi vet at samisklæreres kompetanse er etterspurt fra mange hold, og hvis vi skal utarbeide en prognose for hvor mange samisklærere det er behov for i framtida, må vi også ha et anslag på hvor stort frafallet er fra yrket.

5.5.7 Feilkilder

Statistikken som kommenteres i denne artikkelen, er ikke tidligere publisert. Artikkelforfatteren har sjøl vært nødt til å hente inn tallene og har i den sammenhengen vært i kontakt med over 80 kommuner og utdanningsinstitusjoner. Vi vet med sikkerhet hvor mange som er utdannet i samiske lærerutdanninger. Dette baserer seg på offentlig statistikk fra dbh.

Vi vet også hvor mange kommuner som tilbyr samiskopplæring. Det er tall som hentes fra de tre nordligste Fylkesmennene. Fylkesmennene i Troms og Nordland tildeler timer til samiskopplæring i sine kommuner, mens Fylkesmannen i Finnmark tildeler både til sitt fylke og til alle kommuner utenfor Nord-Norge.

Imidlertid finnes det ingen pålitelig måte å beregne hvor mange som har tatt lærerutdanning ved andre læresteder og samiske språkkurs ved ett av stedene som tilbyr det. En lærer kan ha tatt sin pedagogiske utdanning i Stavanger og språkkurs i Tromsø, for eksempel. For lulesamisk og sørsamisk har artikkelforfatteren skaffet full oversikt. Her kjenner undertegnede personlig de fleste samisklærerne.

Det nordsamiske lærermiljøet inkluderer langt flere. Her er de nøyaktige tallene umulige å fastslå. Derfor vil vi for nordsamisk kun se på dem som faktisk arbeider som lærere i dag, og beskrive deres pedagogiske og språklige kompetanse. Prosentvis kan det være mulig å anta at frafallet fra yrket er omtrent det samme som for lulesamisk og sørsamisk. I tillegg til dem som

⁶ Elever i offentlige skoler og friskoler følger på mange områder ulike lovverk. Opplæringsloven gjelder for offentlige skoler, mens friskoleloven gjelder for friskoler. Hvis ikke friskolen har søkt godkjenning etter samisk læreplan, har ikke samiske elever på skolen formelt rett til opplæring i samisk.

⁷ Tidligere i artikkelen har vi beskrevet ulike typer lærerutdanninger som er inkludert her.

underviser i samisk, er det i nordsamisk en rekke samisktalende lærere som kun underviser i andre fag. Spesielt gjelder dette Kautokeino og Karasjok kommuner, som til sammen har omtrent seksti samisktalende lærere som *ikke* underviser i samisk. Her regnes de ikke inn i statistikken over dem som underviser i språket.

5.6 Sørsamisk

Sørsamisk opplæring i Norge tilbys i hovedsak fra seks skoler: Sameskolen for Midt-Norge, Sameskolen i Snåsa, Brekken oppvekst- og lokalsenter, Røyrvik skole, Røros videregående skole (Aajege) og Grong videregående skole. De fleste har både stedlig opplæring, fjernundervisning, språksamlinger og ambulerende lærer. Ut over dette har to skoler stedlige lærere i sørsamisk.

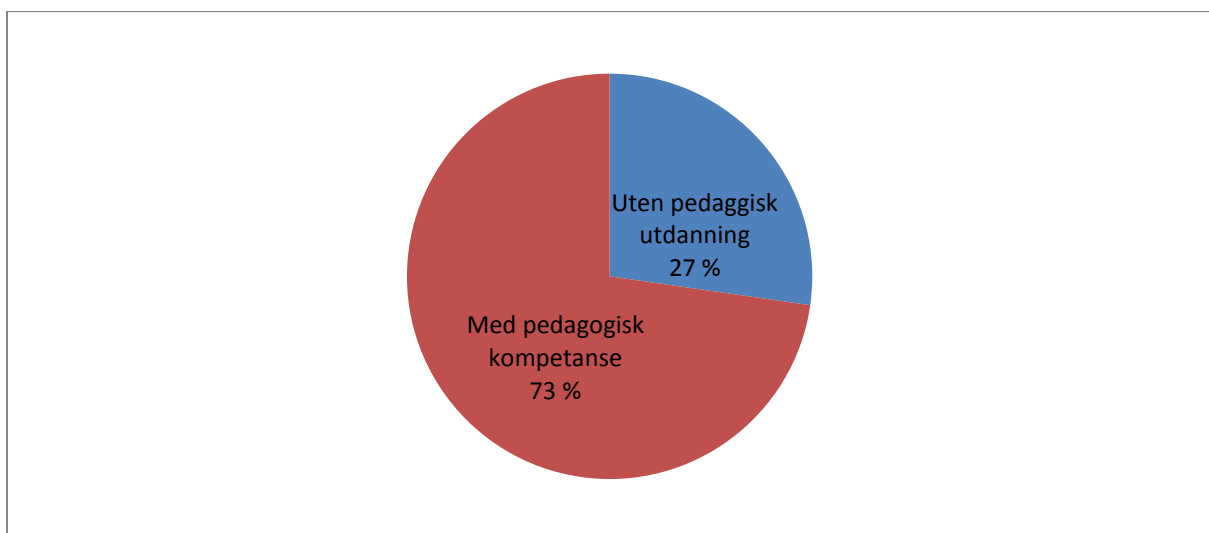
På grunnskolenivå gir 22 lærere samisk språkopplæring. 16 av disse har pedagogisk utdanning, og samme antall, altså 16, har videreutdanning i samisk.

Ut over disse tallene er det tre sørsamisktalende personer som har lærerutdanning, men som ikke arbeider som lærere i dag. Snittalderen for sørsamiske lærere i grunnskolen er 44 år.

Tabell 5.2 Sørsamisktalende lærere i grunnskolen

Antall	22
Med pedagogisk kompetanse	16
Videreutdanning i samisk	16

Figur 5.2 Andel sørsamiske lærere i grunnskolen med og uten pedagogisk utdanning

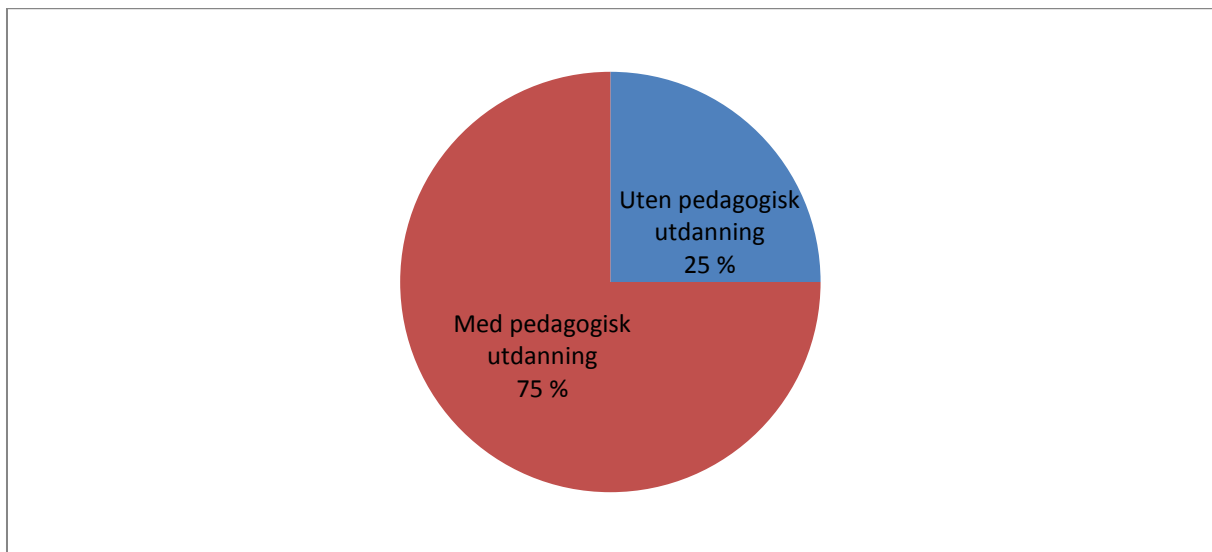
I videregående opplæring underviser åtte lærere i sørsamisk. Samtlige har pedagogisk utdanning, og alle har også videreutdanning i sørsamisk. Det er med andre ord svært høy kompetanse blant sørsamiske lærere innenfor videregående opplæring.

Snittalder for sørsamiske lærere totalt er 45 år. Det er få lærere i sørsamisk som går av for aldersgrensen de neste par årene, men det vil være mange som gjør det de neste ti årene. Vi vil komme tilbake til rekrutteringsbehov seinere i artikkelen.

5.7 Lulesamisk

I grunnskolen underviser i dag åtte lærere i lulesamisk. Seks av disse har pedagogisk kompetanse, og seks har også videreutdanning i lulesamisk språk.

Figur 5.3 Fordeling av lulesamiske lærere med og uten pedagogisk utdanning, grunnskolen

Snittalderen for lulesamiske lærere i grunnskolen er 49 år. Her er det enkelte lærere som er nesten nyutdannet, mens mange lærere er over 60 år. Det vil derfor være et betydelig rekrutteringsbehov for lærere med lulesamisk språkkompetanse i de kommende årene.

Innenfor videregående opplæring underviser sju lærere i lulesamisk. Tre av disse har pedagogisk utdanning, seks har videreutdanning i lulesamisk språk.

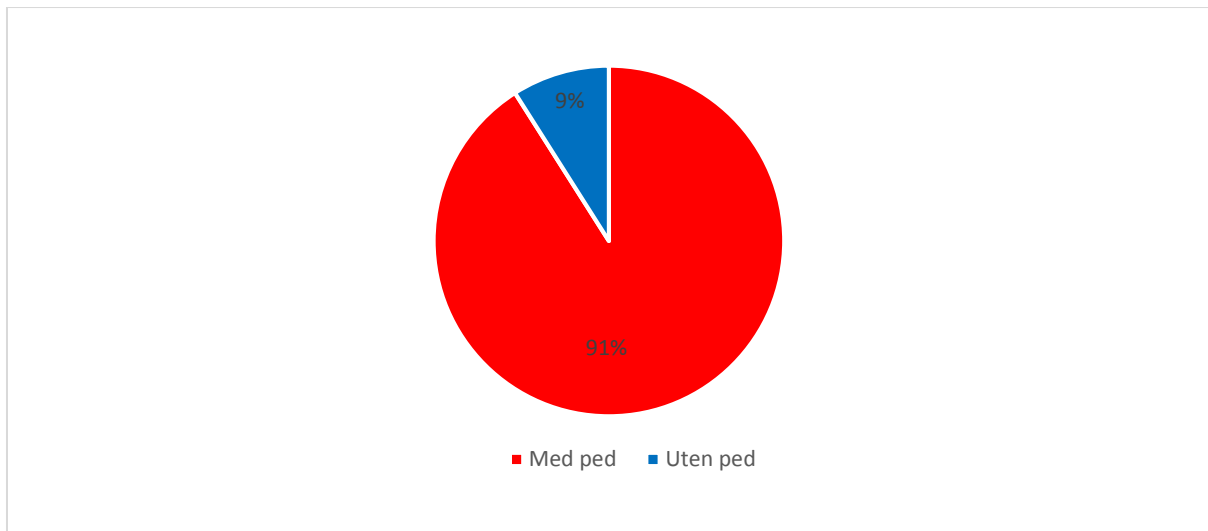
Snittalder for lulesamiske lærere i videregående opplæring er 39,25 år. Dette er vesentlig lavere enn for grunnskolen, noe som blant annet kan forklares med at flere av dem ikke har pedagogisk utdanning.

Hele ti lulesamisktalende personer har pedagogisk kompetanse, men jobber ikke som samisklærere i dag. Det er altså flere som har pedagogisk utdanning og ikke underviser, enn det er personer som gjør det. Dette kommer vi også tilbake til seinere i artikkelen.

5.8 Nordsamisk

I grunnskolen er det 189 lærere som underviser i nordsamisk. Av disse har 91 prosent pedagogisk utdanning. 124 (65 prosent) har videreutdanning i samisk. I forvaltningsområdet har de aller fleste lærerne både pedagogisk utdanning og videreutdanning i samisk.

Figur 5.4 Andel nordsamiske lærere med pedagogisk utdanning, grunnskolen

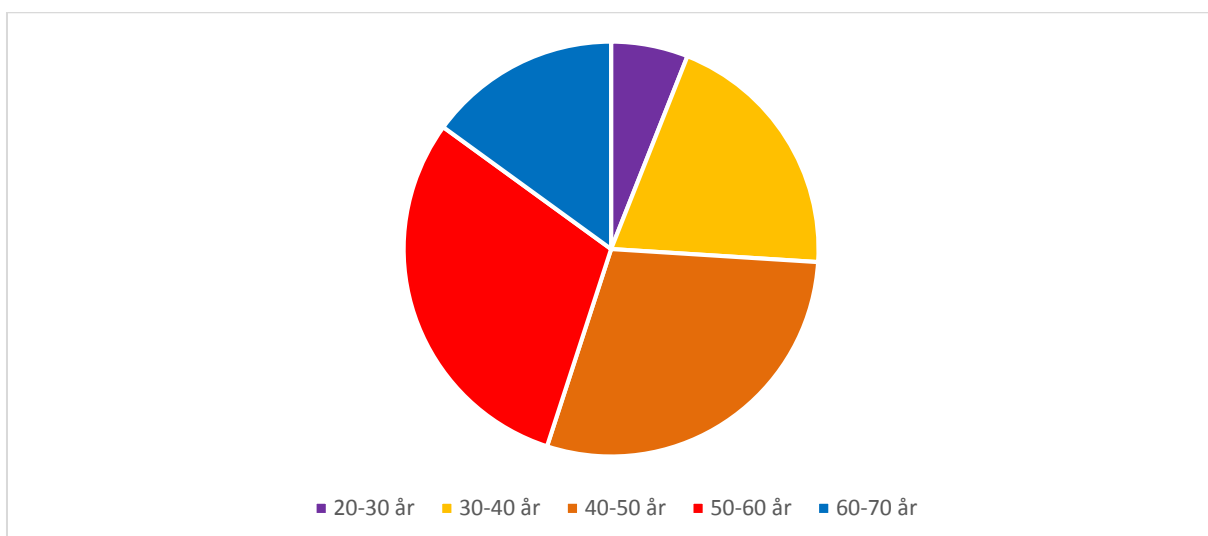

Figur 5.4 illustrerer andelen nordsamiske lærere i grunnskolen med pedagogisk utdanning

Tabell 5.3 Aldersfordeling nordsamiske lærere, grunnskolen

Alder	20–30 år	30–40 år	40–50 år	50–60 år	60–70 år
Prosentandel	6 %	20 %	29 %	30 %	15 %

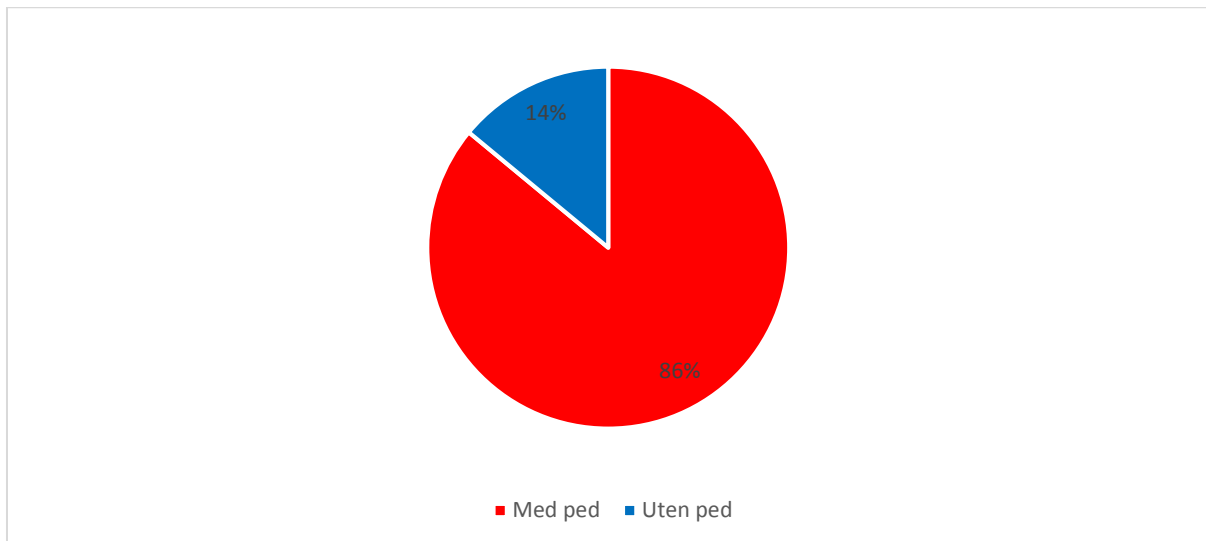
Figur 5.5 Aldersfordeling nordsamiske lærere i grunnskolen

Denne tabellen viser at det er relativt få helt unge lærere, og at 74 prosent av lærerne er over 40 år. Man kan slutte av dette at det de siste årene har vært utdannet få lærere også i nordsamisk, og at man da får et rekrutteringssetterslep på samisktalende lærere.

I videregående opplæring underviser 44 lærere i nordsamisk. Av disse har 38 pedagogisk kompetanse, mens 33 har videreutdanning i samisk.

Figur 5.6 Andel nordsamiske lærere med pedagogisk utdanning, videregående skole

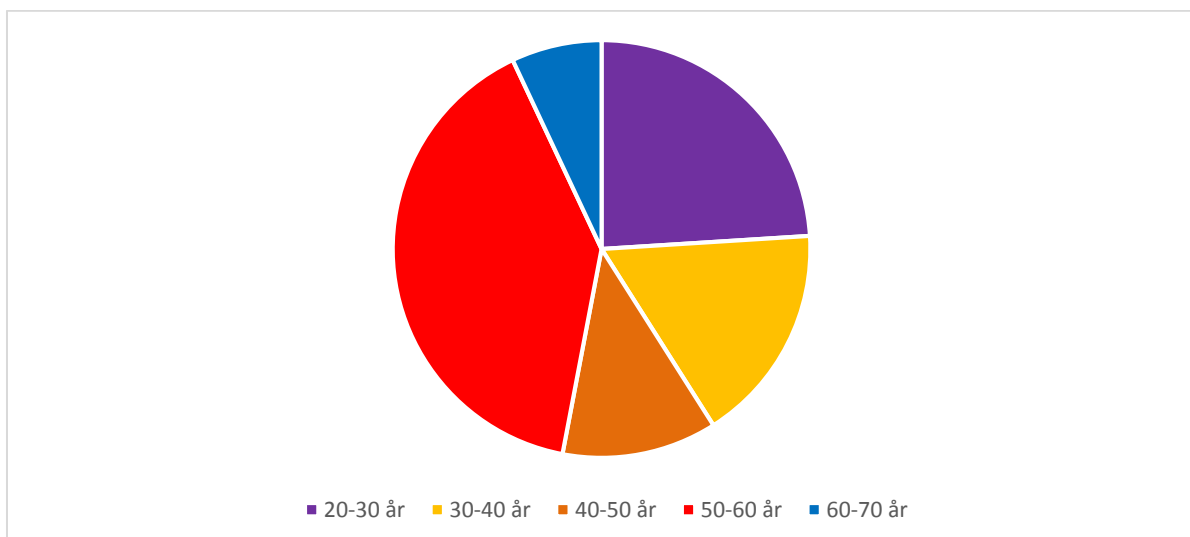

Figur 5.6 viser andelen nordsamiske lærere i videregående opplæring med pedagogisk kompetanse.

Tabell 5.4 Aldersfordeling nordsamiske lærere, videregående opplæring

Alder	20–30 år	30–40 år	40–50 år	50–60 år	60–70 år
Prosentandel	24 %	17 %	12 %	40 %	7 %

Figur 5.7 Aldersfordeling nordsamiske lærere i videregående skole

For videregående opplæring ser vi at det er langt flere yngre lærere. Over 40 prosent er under 40 år, noe som betyr at en stor andel av lærerne sannsynligvis har flere tiår igjen i læreryrket. Samtidig er nesten halvparten av lærerne over 50 år, noe som medfører at det likevel vil være et betydelig rekrutteringsbehov for nordsamiske lærere i videregående opplæring.

Som vi ser av figurene over, har nordsamiske lærere høyest andel lærere med pedagogisk kompetanse. Dette kan ha en rekke årsaker. For det første er det langt flere nordsamisktalende personer i Norge, slik at det i utgangspunktet er enklere å rekruttere nordsamisktalende lærere. I tillegg har det vært egne nordsamiske lærerutdanninger, mens man i lulesamiske og sørsamiske områder har vært nødt til å studere samisk språk i tillegg til lærerutdanning om man ønsker å bli samisklærer.

5.9 Stor forskjell mellom kommunene

Det er en klar forskjell mellom ulike kommuner når det gjelder tilgang på samisklærere. Ikke overraskende er det flere samiskspråklige lærere i forvaltningskommunene, og det er naturlig, da det er her behovet for flere lærere er størst. Det ser også ut til at forvaltningskommunene har færre utfordringer med å rekruttere nye lærere enn andre kommuner har. Dette gjelder spesielt i det nordsamiske området.

Kautokeino og Karasjok kommuner har flest lærere som underviser i samisk, med minst 35 lærere i hver av de to kommunene. Som nevnt tidligere har disse kommunene i tillegg en rekke samisktalende lærere som ikke underviser i samisk språk, men i andre fag. I den andre enden er det 16 kommuner som kun har en samisklærer. Dette er et overraskende lavt tall. Det er en styrke for samiskopplæringen at de fleste kommunene har mer enn en samisklærer, fordi det gjør opplæringstilbudet mindre sårbart.

Jo lengre unna en kommune er en forvaltningskommune, jo større utfordringer er det med å rekruttere lærere. Samtidig finnes det eksempler på kommuner utenfor forvaltningsområdet som lykkes godt i å rekruttere lærere fordi de har en klar strategi for rekruttering og benytter ulike incitament for å tiltrekke seg lærere.⁸ Tidligere undersøkelser viser at kommuner som inkluderer samisklærere i det øvrige pedagogiske personellet ved skolen, i større grad beholder sine samisklærere enn kommuner der samisklærerne arbeider kun på egen hånd.

5.10 Lærertetthet

Fra mange hold hevdes det at lærertetthet og kvalitet i skolen henger nøye sammen. Det betyr at kvaliteten i skolen nødvendigvis øker hvis det tilsettes flere lærere. I realiteten kan det nok være mer komplisert enn som så, for Norge har relativt høy lærertetthet og har ikke vært fremragende på resultater i PISA-undersøkelsene.

Her har vi også sett at Nord-Norge har høyere lærertetthet enn landsgjennomsnittet. I en fersk undersøkelse for videregående opplæring har Senter for økonomisk forskning ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet sett på kvaliteten i videregående skole, etter oppdrag fra Kunnskapsdepartementet. Dette er målt ved sju indikatorer som skolepoeng fra grunnskolen,

⁸ Det er positivt at noen kommuner arbeider for å rekruttere lærere. Samtidig er det i hvert fall på kort sikt et *nullsum-spill* der det ganske enkelt fører til at andre kommuner mister en lærer.

gjennomstrømming, karakterer osv. Her kommer Nord-Norge dårlig ut kvalitetsmessig sammenliknet med resten av landet.⁹

Likevel kan man med god grunn hevde at lærertetthet sier mye om ressursituasjonen i skolen, og uten ressurser vil det være krevende å oppnå gode læringsresultater. Mange kommuner, spesielt utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, sier at de sliter mye med å skaffe tilstrekkelig antall lærerkrefter i samisk.

I NOU 2000: 3 *Samisk lærerutdanning* står det:

«... samisk skole må benytte lærere som mangler formell pedagogisk utdanning. Når en slik situasjon er vedvarende, representerer det en ond sirkel for samisk skole. De pedagogene som har formell utdanning utsettes for ekstraslitasje gjennom den merbelastning veiledning av lærere uten formell utdanning krever.» (s. 149)

Som vi har sett i denne artikkelen, er det fortsatt slik at den samiske skolen har en større andel ufaglærte. Likevel kan man anta at dette nå er et mindre problem enn tidligere; spesielt i nordsamisk område er andelen ufaglærte lav. Som vi også vil se, er det samtidig grunn til å frykte at andelen ufaglærte i den samiske skolen igjen vil øke om det ikke utdannes samisklærere i et høyere tempo enn det har vært gjort de seinere år.

Tabell 5.5 Lærertetthet i Norge og i utvalgte fylker, grunnskolen¹⁰

Fylke	Antall elever per lærer
Finnmark	12,0
Troms	14,6
Nordland	14,2
Landsgjennomsnitt	16,8

Tabellen viser at Nord-Norge har høyere lærertetthet enn landsgjennomsnittet, med Finnmark på topp. I Finnmark er lærertettheten hele 28,6 prosent høyere enn i landet totalt.

Tabell 5.6 Elevtall samisk, grunnskolen 2015–2016

Språkgruppe	Antall elever
Nordsamisk	1935
Lulesamisk	113
Sørsamisk	116
Totalt	2164

Tabellen viser elevtallet i grunnskolen i Norge. Her er det regnet med både elever som har samisk som førstespråk, og dem med samisk som andrespråk. Det finnes ikke slik tilgjengelig statistikk for videregående opplæring.

⁹ *Skolekvalitet i videregående opplæring, SØF-rapport 01/16.*

¹⁰ Dette er beregnet ut fra såkalt «gruppestørrelse 2», som er mest representativt for reell størrelse. Den måler ordinær undervisning uten spes.ped. og særskilt språkopplæring (ikke samisk).

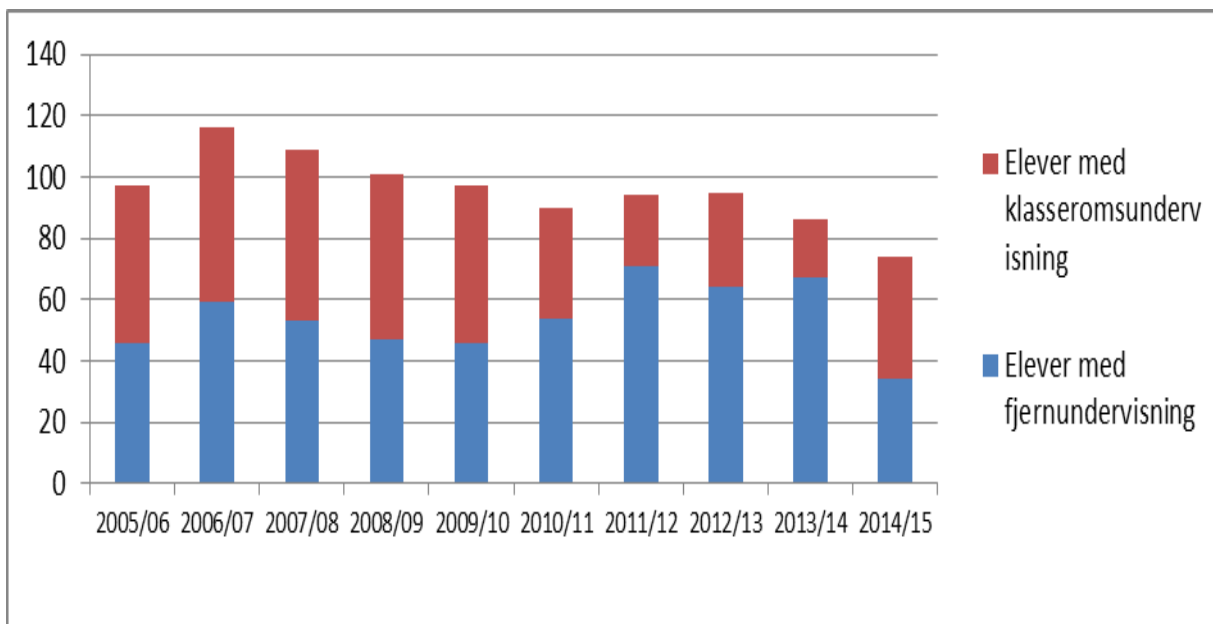
Tabell 5.7 Lærertetthet for samiske elever, grunnskole

Språkgruppe	Antall elever per lærer
Nordsamisk	10,2
Lulesamisk	14,1
Sørsamisk	5,3
Totalt	9,9

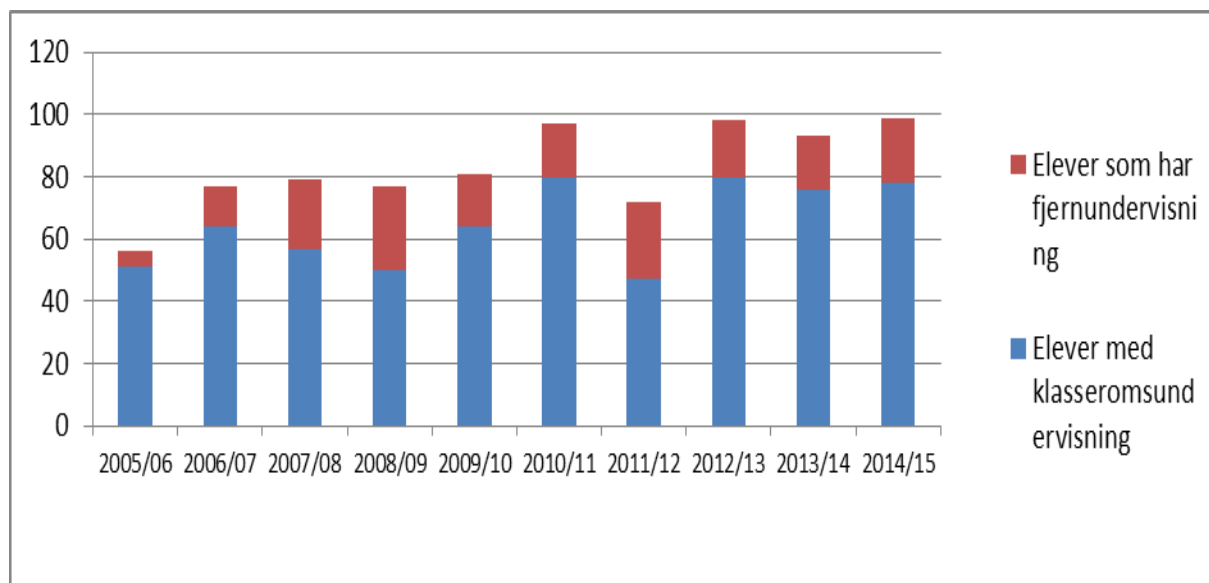
Tabell 5.7 viser at det er langt færre elever per lærer i sørsamisk enn i lulesamisk og nordsamisk område. Årsaken til dette er i stor grad veldig spredt bosetting blant sørsamer, og at langt flere elever får sin samiskopplæring som fjernundervisning i sørsamisk enn i for eksempel lulesamisk. Samisk fjernundervisning foregår i stor grad som en en-til-en-situasjon mellom lærer og elev via for eksempel Skype. I tillegg er det flere samisklærere i sørsamisk område som jobber deltid som samisklærere kombinert med annen lærergjerning eller annet samisk språkarbeid.

Lulesamisk har en lærertetthet som er identisk med tettheten for Nordland fylke for øvrig. Nordsamisk ligger midt mellom sørsamisk og lulesamisk i prosentvise tall og noe under Finnmarks gjennomsnitt for øvrig.

Figur 5.8 Elevfordeling i fjernundervisning og stedlig opplæring (klasseromsundervisning) sørsamisk

Figur 5.9 Elevfordeling fjernundervisning og stedlig opplæring, lulesamisk

Figurene 5.8 og 5.9 viser forskjellen mellom andel fjernundervisningselever i lulesamisk og sørsamisk opplæring. Som vi ser, er det svært få elever som har lulesamisk fjernundervisning, mens det for sørsamisk enkelte år har vært et stort flertall av elevene som har fått sin opplæring som fjernundervisning. Dette gir seg tydelige utslag i lærertettheten for de to språkgruppene.

Tabell 5.8 Antall samisklærere totalt

Språk	Sørsamisk	Lulesamisk	Nordsamisk	Totalt
Grunnskolen	22	8	189 ¹¹	219
Videregående opplæring	8	7	44	59
Totalt	30	15	233	Grand total: 278

Tabell 5.8 viser at det totale antall lærere som underviser i samisk, er 278. Av disse er 84 prosent lærere i nordsamisk. Fem prosent er lærere i lulesamisk og 11 prosent i sørsamisk.

79 prosent av lærerne underviser i grunnskolen.

5.11 Rekrutteringsbehov

Å fastsette eksakt rekrutteringsbehovet for samisklærere de neste ti–tjue år vil være en umulig oppgave. Ei eventuell beregning måtte ta høyde for en rekke usikre faktorer som elevtallsutvikling, avgang av lærere før aldersgrensen, utdanning av lærere, organisering av samiskopplæring framover osv.

¹¹ Som nevnt tidligere er det i enkelte forvaltningskommuner i tillegg et betydelig antall samisktalende lærere som ikke underviser i samisk.

Likevel er det mulig å antyde en prognose basert på hva vi ser i elevtallet, samt urbaniseringsgrad blant samer. I tillegg vet vi at både Lærerløftet og rammeverket for samisk fjernundervisning vil øke behovet for pedagogisk utdanning for samisklærere og videreutdanningsbehovet i samisk. Vi har også påvist grad av frafall blant lærere i lulesamisk og sørsamisk område og det gir signaler for om det må utdannes *flere* lærere enn det nominelle behovet skulle tilsi. Vi har også en pekepinn på alderssammensetningen blant samisklærere. Den kan si noe om hvorvidt vi etter hvert står overfor *generasjonsskifter* blant samiske lærere.

Hvorfor er rekruttering av samisklærere viktig?

Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) § 6-2 slår fast:

«I samiske distrikt har alle i grunnskolealder rett til opplæring i og på samisk.

Utanfor samiske distrikt har minst ti elevar i ein kommune som ønskjer opplæring i og på samisk, rett til slik opplæring så lenge det er minst seks elevar igjen i gruppa.»

§ 6-3 sier:

«Samar i vidaregåande opplæring har rett til opplæring i samisk. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen.»

Som vi ser, har alle samiske elever en individuell rett til samiskopplæring, og de som bor i samiske distrikt, har også rett til opplæring *på* samisk. For å sikre at skoleeierne kan gi lovpålagt opplæring til rettighets elever og slik oppfylle det offentliges forpliktelser overfor samiske elever, er det helt nødvendig å sikre tilstrekkelig rekruttering av samiskspråklige lærere.

Ser man bort fra det reint juridiske, er det en rekke andre argumenter for hvorfor det også er viktig. Todal og Øzerk peker på at det er viktig av både pedagogiske, psykologiske og historiske grunner (Todal og Øzerk 1996 s. 17 ff.¹²). Blant annet sikrer tospråklig opplæring elevenes kognitive språkbeherskelse, ei positiv sjøloppfatning og kulturell utvikling.

Å rekruttere samiskspråklige kandidater til lærerutdanningene har vært utfordrende. Ved flere opptak har det ikke vært søkere til samisk lærerutdanning ved Samisk høgskole¹³. UiT Norges arktiske universitet har i tre år tilbudt femårig lærerutdanning med master i samisk. De har heller ikke hatt søkere til studiet.¹⁴ På sikt er samiske elevers rett til opplæring i samisk definitivt truet om rekrutteringen til samiske lærerutdanninger ikke styrkes. Under tilrådinger i slutten av artikkelen pekes det på tiltak som kan gjøres for å styrke samisk i lærerutdanningene.

I lulesamisk og sørsamisk område er det ikke tilstrekkelig med samiskspråklige fagfolk ved lærestedene til å tilby reine samiskspråklige lærerutdanninger. Det ville etter all sannsynlighet også vært for få søkere til ei eventuell samiskspråklig lærerutdanning. Rammeplanene for samiske lærerutdanninger har heller ikke vært spesielt godt tilrettelagt for ei eventuell lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning. Nå er det utarbeidet ny rammeplan for femårig samisk

¹² Todal, Jon, og Kamil Øzerk: *Vegar til ein tospråkleg skule. Om utdanning av samiskspråklege medarbeidarar i finnmarksskulane*. SH-rapport nr. 3 1996.

¹³ Marie Elise Nystad og Liv Inger Somby: «Ingen samisk lærerutdanning i høst», NRK 4.7.2011, og Monica Falao Pettersen og Berit Solveig Gaup: «Hvorfor vil færre og færre studere her?», NRK 13.3.2016.

¹⁴ Hanne Larsen: «Ingen ville satse på samisk», i Altaposten 24.2.2016.

lærerutdanning. Her er det kommet inn ei formulering som skal gi fleksibilitet for en mulig opprettelse av ei lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning:

«Hovedundervisningsspråk i samisk grunnskolelærerutdanning er samisk. Det kan gjøres unntak fra [dette] dersom det foreligger praktiske eller andre viktige grunner for det.»

Slik står det i utkastet til rammeplanen¹⁵. Ut over dette vil det være slik at også i framtida vil en betydelig del av samisklærerne kunne ta sin lærerutdanning ved andre læresteder. Derfor er det positivt at Sametinget har hatt mulighet til å foreslå samiske representanter til de ulike nasjonale rammeplanutvalgene for lærerutdanningene.

Ut fra lærertallene vi har sett i denne artikkelen, kan vi trekke den slutningen at det er en betydelig mangel på samisklærere i Norge. Slik situasjonen er, er det egentlig utrolig at alle elever som ønsker samiskopplæring, så vidt vi vet får det i sin kommune eller ved fjernundervisning. Det har vært et klart etterslep når det gjelder rekruttering av nye samiske lærere. Hvis ikke noe snur, vil lærermangelen øke i styrke i årene som kommer. Verst er situasjonen for lulesamisk, der lærermangelen allerede er prekær og kan antas å bli enda verre. En del av årsaken til det er det store frafallet fra læreryrket i lulesamisk område.

Hvis en slik lærermangel hadde vært gjeldende for et annet fag i skolen, ville det trolig vært gjennomført store nasjonale satsinger for å sikre at rekrutteringen av lærere ble styrket. I dag er det ingen nasjonal strategi for å øke rekrutteringen av samiskspråklige lærere. Det betyr at det er mer tilfeldigheter og flaks som avgjør om man har lærerkrefter til å oppfylle alle samiske elevers rett til opplæring i samisk. Det er lite trolig at myndighetene vil kunne oppfylle samiske elevers rett til opplæring i samisk i, om ikke rekrutteringen av samiskspråklige lærere øker vesentlig.

I absolutte tall må det i sørsamisk område utdannes en og en halv lærer i året de neste ti–tjue år om man skal kunne ha det samme antall lærere som i dag. I lulesamisk område må det utdannes en lærer annethvert år. Imidlertid er mangelen på lærere allerede prekær i dag, slik at det i lulesamisk område sannsynligvis må utdannes omtrent like mange som i sørsamisk. Dette har også å gjøre med det tidligere nevnte betydelige frafallet av lulesamiske lærere fra yrket. I nordsamisk må det utdannes 90 lærere for grunnskolen de neste 20 årene. For videregående opplæring i nordsamisk må det utdannes omkring 25 lærere de neste 20 årene for å opprettholde dagens lærertall.

Samtidig er det viktig å påpeke at dette er prognoser som baserer seg på at elevtallet i samisk holder seg stabilt. Det er store muligheter for at elevtallet vil øke i årene som kommer, og da vil behovet for samisklærere øke tilsvarende. I tillegg kan det bli endringer i opplæringsloven. Noen kommuner/fylkeskommuner vurderer å gi alle elever tilbud om samiskopplæring. Det vil skape enda større etterspørsel etter samisklærere. Samisk språkutvalg foreslår at hvis tre elever ønsker opplæring på samisk utenfor forvaltningsområdet, skal de ha rett til det. Det vil også nødvendigvis øke behovet for flere samiskspråklige lærere.¹⁶

Samiskspråklige lærere har en kompetanse som er etterspurt mange flere steder enn kun i skoleverket. Når ei lærerutdanning i dag tar fem år og vi har sjekket hvor mange

¹⁵ Forslag til Forskrift om Samisk rammeplan for grunnskolelærerutdanning for 1.–7. trinn.

¹⁶ NOU 2016:18

samiskspråklige som er inne i utdanningene, ser vi at det ikke er i nærheten av de tallene som behøves for å ha minst samme omfang på lærerkreftene i årene som kommer. Derfor bør man parallelt med satsing på å rekruttere samiskspråklige kandidater til lærerutdanningene også styrke mulighetene for at utdannede lærere i større grad kan tilegne seg tilstrekkelig kompetanse i samisk til å undervise i språket.

5.12 Visjonen om ei lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning

Ovenfor er det nevnt premisser for ei eventuell lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning. Spesielt i sørsamisk område har det i en årrekke vært ønske om ei egen lærerutdanning. Av flere årsaker har dette ikke latt seg realisere hittil. Da Universitetet i Nordland og høyskolene i Nesna og Nord-Trøndelag fusjonerte ved årsskiftet til Nord universitet, hadde alle de tre institusjonene lærerutdanninger, slik at det pedagogiske fagmiljøet ved det nye universitetet ble vesentlig styrket. Man fikk nå også nasjonalt ansvar for både lulesamisk og sørsamisk i lærerutdanningene.

Formuleringene i ny rammeplan for samisk femårig grunnskolelærerutdanning åpner for at det opprettes ei egen lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning ved Nord universitet. Ei slik utdanning kunne i hvert fall som en begynnelse hatt en studiemodell der man gjennomfører mye av studiene på norsk og i tillegg velger enten lulesamisk eller sørsamisk med 30 eller 60 studiepoeng, avhengig av om man vil undervise på 1.–7. trinn eller på ungdomstrinnet. I tillegg kan utdanninga inneholde samisk kulturkunnskap som skolerlevant fag. Samisk pedagogikk og didaktikk må vektlegges i ei slik utdanning.

Det er liten tvil om at ei slik utdanning ville styrket lulesamisk og sørsamisk opplæring både kvalitativt og kvantitativt. Årlige opptak ville vært vanskelig, men man kunne tenke seg en treårsstudie der de samiske språktilbudene ble synkronisert med lærerutdanninga for å sikre normert progresjon. Vi kommer tilbake til dette under tilrådingene.

5.13 Avslutning

I denne artikkelen har vi sett på lærertetthet i samiskopplæringa og kartlagt pedagogisk og språklig kompetanse for samisklærerne. Vi har også utarbeidet en prognose på hvordan lærertettheten kan antas å bli i kommende år, og hvilke tiltak som bør iverksettes for å styrke og utvikle samisk opplæring.

Grovt sett er det noe høyere lærertetthet innenfor samisk opplæring enn i øvrig opplæring i Norge, men det er betydelige variasjoner mellom de samiske språkgruppene. Det store flertallet av samisklærere har høg kompetanse både pedagogisk og samiskfaglig, men det er fortsatt noe lavere pedagogisk kompetanse blant samisklærere enn i læreryrket for øvrig. En betydelig del av samisklærerne har videreutdanning i samisk. På kort sikt kan man ikke hevde at snittalderen på samisklærere er faretruende høg, men samtidig har det over flere år vært altfor lav rekruttering av samiskspråklige til lærerutdanningene. Om dette ikke bedres, vil det etter hvert bli prekær mangel på samisklærere, noe som igjen vil medføre at det blir vanskeligere for skoleeierne å innfri rettighetene til samiske elevers språkopplæring.

5.14 Tilrådinger

- Det bør initieres økt søkning til samiske lærerutdanninger.
- Uteksaminering av samiskspråklige lærere bør premieres langt bedre for universiteter og høgskoler enn i dag.
- Mulighetene for utdannede lærere til å tilegne seg kompetanse i samisk språk bør styrkes.
- Mer gunstige stipendordninger bør vurderes for samiskspråklige lærerstudenter.
- Nord universitet bør opprette ei lulesamisk og sørsamisk lærerutdanning.

Samiske fjernundervisningslærere bør få kompetanseheving i flerpartsopplæring, slik at man sikrer at alle samiske elever får samiskopplæring sjøl om det er mangel på samiske lærekrefter. Skoleeiere og Fylkesmenn bør utvikle strategiske planer for å sikre at alle samisklærere oppfyller formelle kompetansekrav innen 2025 (og innen 2020 for fjernundervisningslærere iflg. Rammeplan for samisk fjernundervisning).

Samiske læremidler må gjøres lett tilgjengelige slik at samisklærere har alle tilgjengelige ressurser for å tilby best mulig språkopplæring.

Det bør vurderes om det kan utarbeides to læreplaner i samisk som førstespråk, en for elever i forvaltningsområdet og en for elever utenfor forvaltningsområdet, da dagens plan ikke nødvendigvis passer alle uavhengig av bosted.

Refusjonssatsen for samiskopplæring bør økes til et nivå som gjenspeiler de reelle utgiftene til opplæringa. Da vil kommuner i større grad kunne planlegge langsiktig og sjøl ta grep for utdanning av samisklærere til kommunen.

Referanser:

Falch, Torberg, Simon Bensnes, og Bjarne Strøm (2016). *Skolekvalitet i videregående opplæring. Utarbeidelse av skolebidragsindikatorer og mål på skolekvalitet*. SØF-rapport nr. 01/16. Trondheim: Senter for økonomisk forskning AS.

Forslag til forskrift om Samisk rammeplan for grunnskolelærerutdanning 1.–7. trinn. Kunnskapsdepartementet.

Gaup, Berit Solveig (2016). Frykter for samisk lærerutdanning. Nrk.no 21. august 2016.

Hjertespråket. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk. NOU 2016: 18.

Larsen, Hanne (2016). Ingen ville satse på samisk. *Altaposten* 24. februar 2016.

Lærerløftet. Regjeringen.no.

Lærerutdanningene. Statistiske oversikter og utviklingstrekk. *NIFU-rapport 31*, 2014. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.

Nystad, Marie Elise, og Somby, Liv Inger (2011). Ingen samisk lærerutdanning i høst. Nrk.no 4. juli 2011.

Opplæringslova. Lovdata.no.

Pettersen, Monica Falao, og Berit Solveig Gaup: Hvorfor vil færre og færre studere her? nrk.no 13. mars 2016.

Rammeverk for samisk fjernundervisning. Utdanningsdirektoratet.no.

NOU 2000: 3. *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

Store Norske Leksikon

Todal, Jon og Özerk, Kamil (1996). Vegar til ein tospråkleg skule. Om utdanning av samiskspråklege medarbeidarar til finnmarksskulane. SH-rapport nr. 3, 1996. Samisk høgskole.

Valle, Anne Marit, og Nilsen, Nils Ole (2016). Det er viktig at det gis lærerutdanning i Nordland. I Avisa Nordland 21. april 2016.

Wikipedia.org